

УДК 338.1:336.7

JEL G1

DOI 10.32782/2786-765X/2025-9-23

Масло А.І.

кандидат економічних наук,

докторант кафедри глобальної економіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5063-8336>

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто особливості функціонування вітчизняних організованих товарних ринків в умовах воєнного стану. На основі проведених досліджень встановлено, що посилення ключових глобальних економічних потрясінь, зростання геополітичної нестабільності вимагає підвищення ролі біржової торгівлі у забезпеченні конкурентного ціноутворення, прогнозування цін на товарні активи та мінімізації цінових ризиків. Аналітична оцінка показників функціонування товарних бірж на вітчизняних організованих товарних ринках свідчить про те, що воєнний стан, запроваджений в Україні у відповідь на агресію з боку росії, спричинив виникнення нових ризиків та нестабільності. Запропоновано структурно-інституційні складові вітчизняних організованих товарних ринків. Оцінка обсягів торгівлі на організованих товарних ринках у період повоєнного стану вказує на відновлення показників роботи, зокрема у 2024 році обсяги укладених біржових угод склали 367,1 млрд грн, що на 18,4 % вище порівняно з 2023 роком та на 80 % з 2022 роком. Це свідчить про потенціал даного сегменту ринкової економіки та зацікавленість до нього з боку ринкових учасників.

Ключові слова: аналітична оцінка, організовані товарні ринки, товарні біржі, біржова торгівля, товарні активи.

Постановка проблеми. В умовах посилення ключових глобальних економічних потрясінь, зростання геополітичної нестабільності, зростає роль організованих товарних ринків у забезпеченні конкурентного ціноутворення, прогнозування цін на товарні активи та мінімізації цінових ризиків на основі застосування біржового механізму хеджування. Вітчизняні організовані товарні ринки, які представлені роботою товарних бірж нині орієнтовані переважно на організовану торгівлю сільськогосподарською продукцією та енергоресурсами. Особливість функціонування вітчизняних організованих товарних ринків в умовах воєнного стану характеризується трансформаційними змінами, які зумовлені внутрішніми та зовнішніми факторами, що викликає актуальність досліджень даної сфери економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей функціонування вітчизняних організованих товарних ринків знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців та практиків: М. Бурлаченко [3], О. Голубки [4], М. Ільчука [6], С. Кваші, Р. Магмедова [7], В. Міщенко [5], І. Охріменка, В. Радька, Ю. Рубана, М. Солодкого [6], О. Сохацької, В. Яворської [6] та інших.

Мета статті. Метою статті є аналітична оцінка стану та визначення особливостей функціонування вітчизняних організованих товарних ринків в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнний стан, запроваджений в Україні з початком військових дій та у відповідь на агресію з боку росії, спричинив виникнення нових ризиків та нестабільність вітчизняної економічної системи, що вплинуло на функціонування організованих товарних ринків. Необхідно також зазначити, що у даному напрямку важливу роль відіграло порушення логістичних ланцюгів та ускладнення експорту сільськогосподарської продукції, зростання витрат у зв'язку з воєнними діями та необхідність забезпечення захисту господарської діяльності суб'єктів товарних ринків. Така ситуація спричинила переосмислення існуючих до цього моделей функціонування організованих товарних ринків та викликала необхідність у коригуванні регулятивної бази та організаційно-економічних умов функціонування професійних учасників організованих товарних ринків в Україні.

Організовані товарні ринки відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості та конкурентної торгівлі біржовими товарними активами за цінами визначеними у процесі біржової торгівлі на товарних біржах за затвердженими правилами біржової торгівлі.

Економічна сутність організованих товарних ринків виражається через основні функції, які він забезпечує в ринкових умовах, зокрема:

– прозоре ціноутворення та прогнозування цінової кон'юнктури товарних ринків;

- забезпечення ліквідності торгівлі товарними активами на товарних операторах;
- формування конкурентних умов для визначення ціни рівноваги на основні види сировини та напівфабрикати ринків сільськогосподарських активів, металів, енергоресурсів, лісоматеріалів, тощо;
- спекуляція з метою отримання прибутків;
- хеджування цінних ризиків
- інформаційне забезпечення.

Вітчизняні організовані товарні ринки в сучасних умовах крім прозорого ціноутворення також виконують функції забезпечення поставки сировини та напівфабрикатів, переважно агропромислової продукції та енергоресурсів.

Оцінка поточного стану вітчизняних організованих товарних ринків свідчить про те, що кардинальні зміни відбулись у 2021 році після прийняття Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», у відповідності з яким передача повноважень щодо регулювання товарних бірж відбулась до повноважень державного регулятора – НКЦПФР [1–2].

На основі систематизації наявних поглядів вітчизняних дослідників нами запропоновано структурно-інституційні складові вітчизняних організованих товарних ринків [3–7].

Удосконалення системи регулювання організованих товарних ринків спрямоване на новий проєвропейський курс. У зв'язку з цим,

удосконалення вітчизняного законодавства враховує уніфікацію та приведення у відповідність із зобов'язаннями за угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Необхідно зазначити, що ще до початку війни в Україні реформування системи регулювання поклало початок проєвропейському підходу до уніфікації основних законодавчих актів. З липня 2021 року вся торгівля стандартизованими товарами (сільськогосподарська продукція, енергоресурси, інші види товарів, товарні деривативні контракти) перейшла на ліцензовані біржові електронні майданчики, які можуть бути організовані у формі багатосторонніх чи односторонніх торгових майданчиків (БТМ, ОТМ). Тобто торгівля може бути проведена лише на ліцензованих товарних біржах. Пройти ліцензування товарні біржі можуть лише отримавши ліцензію у державного регулятора – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. До повноважень державного регулятора також входить моніторинг та запобігання маніпулюваннями й інсайдерської торгівлі [7].

З метою забезпечення повноцінного функціонування товарних бірж НКЦПФР запровадила нові нормативні акти [2; 7]:

– Порядок видачі, зупинення дії та анулювання ліцензії на провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках;

Рис. 1. Структурно-інституційні складові організованих товарних ринків України

Джерело: побудовано автором

– Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках – діяльність з організації торгівлі продукцією на товарних біржах;

– Положення про провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах;

– Положення про порядок складання, подання та оприлюднення товарними біржами звітних даних.

Водночас, НКЦПФР підписала ряд меморандумів з національними агентствами, які регулюють різні товарні ринки, тобто міністерствами та відомствами. Впровадження нових вимог до організаторів торгівлі на організованих товарних ринках сприяло підвищенню до них вимог, що вплинуло на значне скорочення кількості товарних бірж у країні. З понад 500 товарних бірж у країні з 2021 року до 2024 року ліцензування пройшли лише чотири біржі [2]: ТОВ «Українська енергетична біржа»; ТОВ «Українська універсальна біржа»; ТОВ «Українська торгова платформа»; ТОВ «Українська ресурсна біржа».

Оцінка обсягів торгівлі на організованих товарних ринках у період повоєнного стану, тобто за останні три роки свідчить про поступове нарощування показників (рис. 2).

У 2024 році обсяги укладених угод на організованих товарних ринках склали 367,1 млрд грн, що на 18,4 % вище порівняно з попереднім роком та на 80 % вище порівняно з 2022 роком. Це свідчить про швидкі темпи відновлення показників роботи товарних бірж на вітчизняних організованих товарних ринках. Динаміка щомісячних обсягів біржової торгівлі на товарних біржах свідчить про

систематичні зростання, незважаючи на певні падіння в окремі досліджувані місяці [2; 7].

Найбільшу частку у структурі біржової торгівлі на вітчизняних організованих товарних ринках у 2023–2024 рр. склали електроенергія. Попри складнощі, пов'язані з обстрілами нашої енергетичної інфраструктури, біржова торгівля електроенергією залишається найбільш активною і вказує про зростання показників, зокрема на кінець березня 2025 року частка зросла до 71 % [2].

Не менш важливу роль у біржовій торгівлі на організованих товарних ринках відіграє необроблена деревина та лісоматеріали, які стали вагомим об'єктом торгівлі. Технологія біржової торгівлі забезпечує прозорі та конкурентоспроможні умови та рівноцінний доступ для учасників з метою убезпечення від дискримінації, протидії зловживанням, зменшення обсягів тіньового ринку та забезпечують додаткові надходження до державного бюджету. Учасники організованої торгівлі деревиною на товарних біржах також відзначили позитивно високий рівень функціонування ліцензованих товарних бірж [7].

Військова агресія росії та впровадження воєнного стану негативно позначились на функціонуванні організованих товарних ринків України через зниження виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів та зменшення кількості інвестицій у дану галузь. Проте, навіть у таких тяжких умовах спостерігається зростання темпів приросту біржової торгівлі на вітчизняних товарних біржах, ліцензованих для роботи на організованих товарних ринках.

Подальший розвиток вітчизняних організованих товарних ринків у повоєнний період

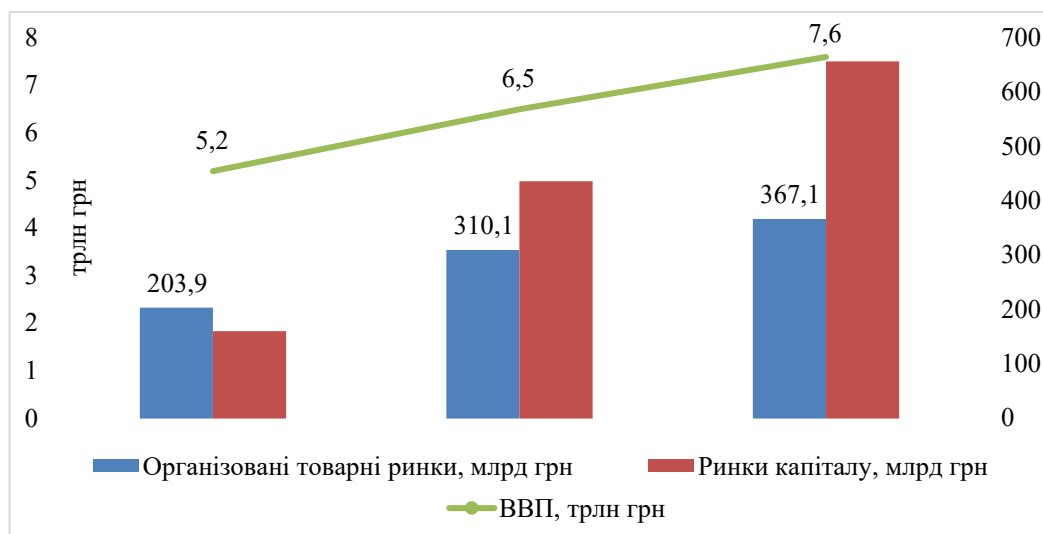

Рис. 2. Кількість укладених угод на вітчизняних організованих товарних ринках та ринках капіталу у відношенні до рівня номінального ВВП

Джерело: розроблено автором на основі даних НКЦПФР [2]

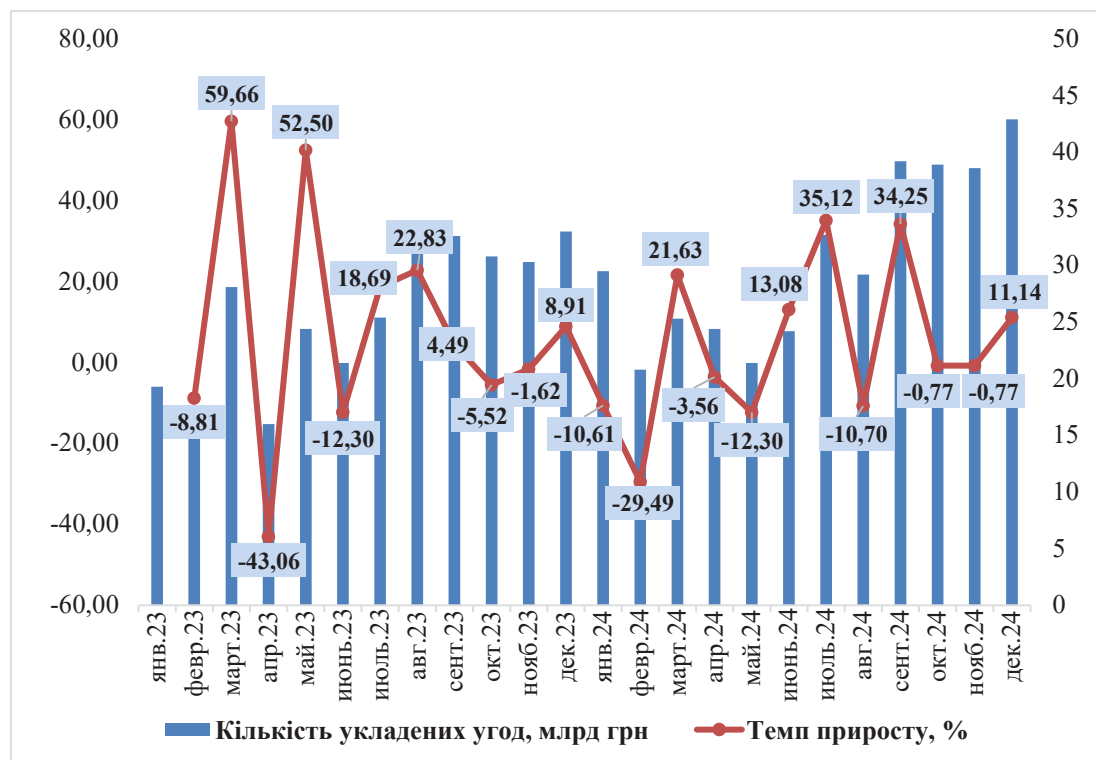

Рис. 3. Кількість укладених угод на вітчизняних організованих товарних ринках та темп приросту

Джерело: розроблено автором на основі даних НКЦПФР [2]

Рис. 4. Структура торгів на організованих товарних ринках України в 2023–2024 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [7]

вимагає наявності сукупності організаційно-економічних детермінант, які забезпечать необхідні умови для ефективного функціонування даного сегменту ринкової економіки, а саме:

- формування ринкових засад функціонування суб'єктів організованих товарних ринків;
- посилення захисту прав інвесторів та учасників вітчизняних організованих товарних ринків;
- акумуляція та трансферт вільного капіталу на вітчизняних організованих ринках;
- конкурентні переваги для функціонування вітчизняних організованих товарних ринків завдяки залученню більшої кількості ринкових учасників;
- впровадження торгівлі біржовими деривативними контрактами на різні види товарних активів, зокрема на сільськогосподарську продукцію, енергоресурси та лісоматеріали;
- контроль за дотриманням прав ринкових учасників та протидія монополізації організованих товарних ринків;
- формування необхідної біржової інфраструктури для функціонування вітчизняних організованих товарних ринків.

Висновки. Отже, у сучасних умовах повоєнного стану подальший розвиток

вітчизняних організованих товарних ринків є важливим для забезпечення економічного зростання країни та відновлення виробничих потужностей провідних учасників товарних ринків. Адже посилення глобальних невизначеностей та цінової волатильності вимагає наявності ефективно функціонуючих організованих товарних ринків, які зможуть забезпечити конкурентні умови торгівлі основними видами товарних активів. Прозоре та конкурентна ціноутворення на основі відкритості та доступності до біржових інструментів створює рівноцінні організаційно-економічні засади для діяльності усіх суб'єктів

ринкової економіки. Необхідно зазначити, що подальше удосконалення діяльності вітчизняних організованих товарних ринків в умовах повоєнного стану вимагає впровадження біржових контрактів на нові види товарних активів, зокрема на сільськогосподарську продукцію, а саме зернові, олійні та продукцію харчової промисловості. Крім того, запуск клірингового механізму розрахунків на організованих товарних ринках України створив умови для розробки і запровадження торгівлі деривативними контрактами на товарні активи на вітчизняних товарних біржах у найближчі роки.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
2. Статистичні звіти НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights>
3. Бурлаченко М. Вплив воєнних дій на біржовий ринок зерна в Україні. *Аграрна економіка*. 2022. № 11(2). С. 45–52.
4. Голубка О. Перспективи розвитку біржових торгів в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 19–27.
5. Міщенко В. Формування ціни на біржовому ринку: методологічні підходи. *Фінанси України*. 2018. № 6. С. 33–40.
6. Солодкий М., Ільчук М., Яворська В. Біржова торгівля на товарних ринках: навч. посіб. Київ: НУБІП України, 2023. 588 с.
7. Магмедов Р. Реформування біржового ринку. Що змінилося? *Економічна правда*. 2024. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/8/717703> (дата звернення: 06.04.2025).

References

1. Zakon Ukrainy "Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky" [About capital markets and organized commodity markets]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (accessed April 6, 2025)
2. Statystychni zvity NKTSPFR [Statistical reports of the NSSMC]. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights> (accessed April 6, 2025)
3. Burlachenko M. (2022) Vplyv voiennykh dii na birzhovyi rynek zerna v Ukraini [The impact of military operations on the grain exchange market in Ukraine]. *Ahrarna ekonomika*, Vol. 11(2), pp. 45–52.
4. Holubka O. (2021) Perspektyvy rozvytku birzhovykh torhiv v ahrarnomu sektori [Prospects for the development of exchange trading in the agricultural sector]. *Ekonomika APK*, Vol. 4, pp. 19–27.
5. Mishchenko V. (2018) Formuvannia tsiny na birzhovomu rynku: metodolohichni pidkhody [Price formation on the exchange market: methodological approaches]. *Finansy Ukrainy*. Vol. 6, pp. 33–40.
6. Solodkyi M.O., Ilchuk M.M., Yavorska V.O. (2023) Birzhova torhivlia na tovarnykh rynkakh [Exchange trading in commodity markets]. Kyiv: NULES of Ukraine.
7. Mahmedov R. (2024) Reformuvannia birzhovoho rynku. Shcho zminylosia? [Stock market reform. What has changed?]. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/8/717703> (accessed April 6, 2025)

Стаття надійшла до редакції 07.04.2025

Andrii Maslo

Candidate of Economic Sciences,
Doctoral Student at the Department of Global Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5063-8336>

ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE ACTIVITY OF DOMESTIC ORGANIZED COMMODITY MARKETS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Objective. The article examines the peculiarities of the functioning of domestic organized commodity markets under martial law. Based on the conducted research, it was found that the intensification of key global economic shocks and the growth of geopolitical instability require an increased role of exchange trading. **Methods.** The article uses a monographic method to study the scientific works of domestic researchers, statistical analysis and comparison in the analytical assessment of domestic organized commodity markets indicators. **Results.** It is noted that the martial law introduced in Ukraine with the start of hostilities and in response to aggression from Russia has led to the emergence of new risks and instability of the domestic economic system, which has affected the functioning of organized commodity markets. It is noted that in this direction an important role was played by the disruption of logistics chains and the complication of the export of agricultural products, the increase in costs in connection with hostilities and the need to ensure the protection of the economic activities of commodity market entities. This situation has led to a rethinking of the existing models of functioning of organized commodity markets and has necessitated the adjustment of the regulatory framework and organizational and economic conditions for the functioning of professional participants of organized commodity markets in Ukraine. **Scientific novelty.** Based on the systematization of the existing views of domestic researchers, we have proposed structural and institutional components of domestic organized commodity markets. **Practical significance.** It is stated that the further development of domestic organized commodity markets in the post-war period requires a set of organizational and economic determinants that will provide the necessary conditions for the effective functioning of this segment of the market economy, namely: formation of market principles for the functioning of subjects of organized commodity markets; strengthening the protection of the rights of investors; accumulation and transfer of free capital in domestic organized markets; competitive advantages for the functioning of domestic organized commodity markets due to the involvement of a larger number of market participants; introduction of trading in exchange-traded derivative contracts; formation of the necessary exchange infrastructure for the functioning of domestic organized commodity markets.

Keywords: analytical assessment, organized commodity markets, commodity exchanges, exchange trading, commodity assets.